

Patak, fenyő, kevély
szikla-meredély,
melybe a székely eke
izzadva-remegve
búza földet varázsol.
Eszténa, mező és ahol,
hol bárány béget
és tárogató tölti a léget,
és sír a nóta
évszázadok óta.
Tűzvész és pusztulás,
török- tatárdúlás.
Mégis újra hajt, zöldül az ág,
elsőként Erdélyben vallásszabadság.
De vetik ismét a lasszót
és torkunkra forrasztják a szót.
Ezért dalol helyettünk a madár,
éneke mindenkor a magasba száll.
Zengi, hogy miénk a sok szépség,
napfényes rét, barlangötétség,
Békás szoros, Szent Anna-tó,
selymes habja lágy, ringató...
Tegnapot idéz a Gyilkos-tó vize,
éreződik szánkban a pisztráng íze...
Előnt az emlék, ifjúság, szerelem, múlt,
minden, mi haláloddal a semmibe hullt...
és most, mondd, boldog hogy lehetek?
Hisz Dél-Erdélybe csak nélküled mehetek.

Egy útitárs

Egy idézet szeptemberre:

"Idegen örmény a bíró tudta nélkül oda nem telepedhetik, és ha adósok lennének, nehogy az egész Companiának baja legyen, a Compania bírója tétessen satisfactiot a Compania háborgatása nélkül."

(Apafi fejedelem kiváltságlevele 1696-ból idézi Ávedik Lukács "Erzsébetváros monográfiája" c. könyvében, 125. oldal)

Dr. Gajzágó Aladár
Az Únió születése
(folytatás előző számunkból)

"Erdély mindazon törvényei, melyek az erdélyi területen és a korábban úgynevezett magyarországi részeken a bevett vallásfelekezetek, egyházak és egyházi hatóságok vallásgyakorlati s önkormányzati szabadságát, jogegyenlőségét, egymás közti viszonyait, s

illetőleg hatáskörét biztosítják, nemcsak sértetlenül fenntartatnak, hanem egyszersmind a görög és örménykatolikus, és a keleti-görög szertartású egyházakra is kiterjesztetnek."

Az országgyűlés IV. ülésén, december 2-án hangoztak el a legjelentősebb beszédek, és javaslatok születtek.

Elsőként *Zeyk Károly* (Kolozs megye) szólalt fel, aki említette az 1848-as kolozsvári országgyűlést és annak nagyszerű munkáját, s kiemelte, hogy Erdélynek az unió életkérdés, melynek megvalósítása lehetővé teszi, hogy ne szerény határtartományként, hanem a nagyobb, politikai szempontból és társadalmi vonatkozásban fejlettebb anyaország részeként illeszkedjék bele a tőkés fellendülés útjára lépett Habsburg monarchiába. Majd előterjesztette nagy tetszést kiváltó indítványát: „Melyeknél fogva kérjük fel Urunk Királyunk Ófelségét, méltóztassék az 1848-iki pozsonyi VII. és kolozsvári I. t.c. nyomán és értelmében, az erdélyi törvényhatóságokat és királyi hivatalokat a Pestre f. év december 10-ére összehívott országgyűlésre mielőbb meghívni, hogy a közös országgyűlés összevetett vállakkal munkálhasson, a szőnyegen lévő roppant fontosságú kiegyenlítés tárgyában, s mint erre egyedül illetékes, a különböző nemzetek belényugvásáról s kétségeinek elenyésztetésével eszközölje az annyiszor felhozott 1848-iki cikkek értelmében, úgy a magyar szent korona, mint az összes birodalom érdekében az Erdélynek Magyarországgal eggyéalakulása alkalmával függőben maradt részletek elintézését.”

Zeyk javaslatát báró *Saguna* görögkeleti érsek és királyi hivatalos beszéde követte, melyben sziltén kérte, - miután az 1791. évi törvény alapján a kolozsvári országgyűlés az unió kérdésének a megoldására illetéktelen - intézzenek a királyhoz feliratot az 1863. évi nagyszebeni országgyűlés által kidolgozott választási javaslat megerősítése érdekében és ennek alapján új országgyűlést hívjanak össze, amely az unió kérdését tárgyalná.

A harmadik felszólaló, *Hosszú József* (Kolozs megye) küldötte volt, aki Zeyk indítványát pártolta, az érsekét elvetette. Az utóbbit már azért sem pártolhatta, mert míg az érsek érvelése szerint az erdélyi szászok 200 ezres létszám után 45 követet küldhetnek, addig a román nemzet 1,1 millió fő után csak negyvenet.

Hosszú Józsefet *Rannicher Jakab* nagyszebeni szabad királyi város küldöttének indítványa követte, amelyet 24 pártoló is aláírt. Az előterjesztő kérte az 1848. I. t.c. revízióját, mert szerintük az egyesülés feltételei minden irányban, különösen pedig a különböző erdélyi nemzetek és vallásfelekezetek „jogállapotának” vonatkozásában - nem megfelelőek.

Aznap az utolsó indítványt Brassó szabad királyi város követe tette, amelyet szintén aláírók támogattak. Bömches Frigyesék a két ország közötti 1848-as egyesülési törvényt pártolták, szerintük az jogérvényesen fennáll, ezért törvényes erdélyi országgyűlés nem hívható össze. Szorgalmazták, hogy a király az 1865. december 10-ére összehívott magyar országgyűlésre az erdélyi követeket is hívja meg, mert az a gyűlés - erdélyi követekkel kiegészítve - egyedül lesz illetékes az 1848. évi törvények módosítására. Indítványozták továbbá, hogy a szászok követeléseit királyi feliratba vegyék be; nevezetesen a szász helyhatósági alkotmány fenntartását és az egész szász nemzet területének sérthetetlenségét.

Az országgyűlés VII. ülésén december 6-án Hosszú József beadta román választói kívánságát és a 11 pontban megszerkesztett indítványt. A román nemzet kérését tolmácsolva kifejtette, hogy meg akarnak jelenni az uniós problémákat tárgyaló pesti országgyűlésen és kérik az indítvány végrehajtását, melynek a következők voltak főbb pontjai:

- a király vegye fel címei közé a „románok nagy vezére” toldást,
- vegyék törvénybe a román nyelv szabad használatát minden románokat érintő köz- és magán, egyházi, valamint polgári ügyekben,
- terjesszék ki a pozsonyi 1848. évi V. törvényt Erdélyre is, mely szerint minden 30 ezer lélek választ egy követet,
- a nagyváradi vasútvonalat Kolozsváron és a Mezőségen vezessék Brassóba,
- Kolozsvártól Szászrégenig, Szamosújvártól Marosvásárhelyig, Besztercétől Tordáig államköltségen építsenek kövezett utat úgy, hogy ezek mind a Mezőségen haladjanak át.

Az indítvány előterjesztése után Hosszú József kérte az országgyűlést, hogy Zeyk képviselő s az ő petícióját terjesszék fel az udvarhoz.

A kolozsvári országgyűlést a XII. ülésen, 1866, január 4-én királyi leirat alapján elnapolták. Ezzel a tanácskozás „bevégeztetett”. Látványos eredmények nem születtek, de azt kinyilvánították, hogy az 1848. I. törvénycikk, Magyarország és Erdély egyesülésének törvénye hatályban van s kijelölték a pesti országgyűlésre a követeket. Az elnapolás másnapján, június 10-én felolvasták a királyi leiratot, amely engedélyezte, hogy Erdély követeket küldjön a pesti országgyűlésre, de az uniós kérdésre nem érkezett válasz. Ezt ugyanis a kiegyezési tárgyalások eredményétől tették függővé. A kiegyezés megvalósult és vele együtt létrejött Erdély és Magyarország uniója. Az egyesülés lehetőséget nyitott Erdély részére, hogy Magyarországon keresztül bekapcsolódjék a Habsburg Monarchiába és így az európai fellendülésbe.

Az országgyűlés képviselőházának 1868. December 1-én, a CCCXXX. országos ülés fele idejéig *Szentiványi Károly*, a másik felében *Gajzágó Salamon*, a képviselőház másod alelnöke elnökölt. Az ülés iránt nagy volt az érdeklődés, hiszen a kormány részéről *Gorove István* földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi, *Horvát Boldizsár* igazságügyi, *Lónyai Menyhért* pénzügy-; báró *Wenckheim Béla* belügyminiszter, később gróf *Andrássy Gyula* miniszterelnök és gróf *Festetics György*, a király körüli miniszter és több erdélyi képviselő vett részt.

Az ülésen jelen volt *Deák Ferenc* is. Egyedüli hozzászólása nagyon kedvezett az ülés napirendi sorrendjének megállapítására. Ha nem szól, akkor az eredeti sorrendben tárgyalják a napirendi pontokat, azaz az unió kérdése került volna előre, nem pedig a kolozsvári vasút tárgyalása. Ez esetben Simay Gergely képviselő felszólalásakor és javaslatokor nem Gajzágó Salamon a vezető elnök. Lehet, hogy ez csak feltevés, a véletlen műve, vagy a két örmény, Gajzágó és Simay iránti rokonszenvből adódik. A két szamosújvári képviselőt egyszerre, 1866. március 14-én erősítették meg mandátumukban, Gajzágó Salamont pedig április 26-án a 40 tagú „Erdélyi unió bizottság”-ba választotta meg a képviselőház. A megválasztottak között volt gróf *Andrássy Gyula*, gróf *Apponyi György*, báró *Kemény Gábor*, báró *Kemény István*, gróf *Mikó Imre*, gróf *Teleki Domokos* is. Az ismert politikusokból álló bizottságot utasították, hogy működését azonnal kezdje meg.

Nézzük azonban a magyar országgyűlés képviselőházának december 1-jei, 2-i és a főrendiház december 4-i országos üléseinek történéseit. A Ház asztalán nem mindennapi javaslat feküdt... S megkezdődött a hazai és erdélyi képviselők élénk érdeklődése mellett *Szentiványi Károly* elnöklete alatt a „Magyarország és Erdély egyesítésének részletes szabályzásáról” szóló törvényjavaslat tárgyalása. (Ez a törvény nem keverendő össze a két hon egyesítéséről szóló, már ismertetett törvénnyel, az 1848. I. (erdélyi) és az 1848. VII. (magyar) törvénycikkkel.)

A benyújtott törvényjavaslat szerkezetében az országgyűlés osztályaiból kialakított központi bizottság lényeges módosításokat végzett, ezért a levezető elnök kérte ennek elfogadását. Az elsőnek szóló belügyminiszter jelezte, hogy ismeri a felolvasásra kerülő, újjáalakított törvényjavaslat tervezetét és a kormány nevében elfogadásra ajánlotta.

A képviselők közül elsőnek *Macelláriu Illés* erdélyi képviselő szolt (választókerülete Csíkszereda, Hátszeg, tartományi tanácsos, parlamenten kívüli radikális párt tagja). A képviselő a maga és több „elvtársa” nevében benyújtott határozati javaslatra terelte a szót, amit vele együtt húszan írtak alá Pesten 1868-ban. Az aláírók között több erdélyi (román is) neve szerepel (Macelláriu Illés, Tizsku Ábrahám, Petko Lázár, Hodosin József, Borlea Zsigmond, Wlád Alajos, Papovics-Desslanu János, Babes Vincze, Román Sándor). Tekintettel arra, hogy Magyar-, Horvát-, Tót- és Dalmátország, valamint Erdély nagyfejedelemsége képzik a Szent István koronája alatt álló államot, hogy ezen országok, s különösen Erdély és Magyarország, a Pragmatica Sanctio erejénél fogva és más, részint előbb, részint utóbb keletkezett közjogi okmányok és törvények alapján önálló külön kormányzat- és törvényhozással bírtak, hogy az erdélyi országgyűlés által 1722-ben elfogadott és 1744-ben becikkelyezett Pragmatica Sanctio alapján, Erdélyország és az uralkodó ház között mindig oly kapcsolat létezett, amilyen az uralkodó ház és Magyarország között; hogy Magyar- és Erdély- két testvérország érdekegységéből kifolyólag, nem csak jelenleg, hanem a jövőben is, egy a Pragmatica Sanctio alapuló personalis uniónál szorosabb egyesülés szükséges és kívánatos; hogy a kolozsvári 1848. I. t. c. még akkor is, ha se alaki, se anyagi kifogás alá nem eshetnék, nem képviselő, hanem rendi testület határozata; hogy e két testvérország közti szorosabb egyesülés alapeszméje nem egy rendi testület határozataiban, hanem csak a két országot lakó népek sikeresb anyagi és szellemi fejlődésének feltételében fekkent; hogy az ily egyesülés üdvös és maradandó csak akkor lehet, ha végleges szabályozásánál nem csak az egyik, hanem a másik ország népeinek érdekei is kellő figyelembe vétetnek, hogy ez csak akkor lehetséges, ha nem csak az egyik, hanem a másik országnak is van népképviselője; hogy e kérdés szerencsés megoldásához megkívánandó képesség nem illetheti kizárólag se az egyik, se a másik ország népképviselői testületét, hanem az csak a két testület között lehet megosztva; hogy Erdélynek se 1848-ban nem volt, se ma népképviselői testülete nincsen; hogy ily népképviselői testület létesítésére szükséges választási törvény, Erdély 1848 utáni közjogi viszonyainál fogva, csak felségi rendelet útján lehetséges; hogy minden ily felségi rendelet, melynek jogosultsága elkerülhetetlenségében fekszik, az alkotmányosság észjogi elveivel nem csak nem ellentétes, hanem ennek előfeltétele, s mint ilyen, annál inkább igazolt, minél inkább magába foglalja anyagilag az alkotmányosság kellékeit. Ma eme kellékeknek a pozsonyi 1848-iki V. t. c. szelleme felel meg leginkább, hogy a törvényhozás feladata nem élhet múlt időben hozott határozatok által lekötött kezekkel, a nép érdekét a törvényeknek, s így a jövőt a múltnak, a célt az eszköznek rendeli alá, hanem igenis feladata, sőt kötelessége is, a nép érdekében törvényeket, mindezek után, tekintettel arra, hogy a szőnyegen lévő törvényjavaslat a fentebb előhozottakkal egyenes ellentétben áll: a Ház mondja ki határozatilag: hogy a fennforgó körülmények közt a Ház az erdélyi-magyarországi unió tárgyában előterjesztett miniszteri javaslat tárgyalásába nem bocsátkozik; egyúttal kijelenti a ház azon kívánalmát, hogy a felelős kormány, Öfelsége jóváhagyása mellett, az 1848-diki pozsonyi B. t. c. elvei szerint kibocsátandó népképviselői választási rendelet alapján, egy újabb erdélyi országgyűlés mielőbbi összehívását eszközölje, és a két országgyűlés egyetértésével e kérdésnek végleges szabályozását lehetővé tegye.

A határozati javaslat és a benyújtott törvényjavaslat szöges ellentétben állt egymással. Macelláriu

azt állította a javaslatokról, hogy a legalkalmasabb az 1848-as egyesülési törvény lényeges hiányainak az elhárítására s Erdély és Magyarország közti egyesülés megvalósítására. Kiemelte az erdélyi képviselő, hogy a központi javaslat és az általuk benyújtott javaslat alapvető különbsége abban van, hogy az előbbi nem a két törvény szerint szabályozná az egyesülés feltételeit, hanem Erdélyt be akarja olvasztani Magyarországra, miután az 1848. V. választási törvényre van figyelemmel, amit viszont az uralkodó nem szentesített. Macelláriu ilyeneket is mondott: „Mert legkisebb törekvésünk sem Szent István koronájának integritását megcsonkítani, nem nézve azon szent köteléket, mely a Pragmatica Sanctio értelmében a két testvérházat, Erdélyt és Magyarországot a korona által összetartja, legkevésbé is gyengíteni célunk és szándékunk nem volt.” Mégis távozni kényszerült bizonyos ideig a teremből...

Bekapcsolódott a vitába *Papovics János* ügyvéd radnai kerületi (Arad megye), Macelláriuval azonos párti képviselő is, aki megkérdőjelezte a parlamenti szólásszabadságot, mert ha van „... akkor meggyőződésem szerint, az elnök úrnak azért, mert valaki ellenkező véleményen van, e véleménye nyilvánításában senkit gátolnia nem szabad.” E kijelentést: „Nem igaz, rendre!”, nagy zaj kísérte. De Papovics tovább feszítette a húrt. „Ez ellen óvást teszek és eltávozom a teremből, mert nem akarok oly törvényhozásban részt venni, hol a szabad véleménynyilvánítás megtagadtatik” és el is távozott, mint Macelláriu, egy időre, s ezt a karzaton lévő néhány román újságíró hangosan helyeselte.

Végül is Macelláriu visszajött. Ugyan bocsánatot kért, de megjegyezte, hogy őszinteséggel kellett nyilatkoznia, mert hiszen ez a hely a legalkalmasabb a szólásszabadsága. Majd ismét ellenvéleményt tett: „Nem volt, mondom, e törvénycikk Öfelsége pecsétjével megerősítve”, amit „Rendre! Dologra!”, nagy zaj fogadott.

Gróf Bethlen János hosszabb okfejtése során sok tényt sorakoztatott fel, ugyanakkor megkerülte az erdélyi beadvány dolgát. De feltette a kérdést, hogy a törvényjavaslat magába foglalja-e mindazokat, amelyek szükségesek az unió létrejöttéhez. Szerinte igen, így a törvényjavaslatot elfogadásra ajánlotta.

Kellemetlen helyzetbe került *Tiszkü Ábrahám*, a szászsebesi kerület képviselője, ügyvéd, a parlamenten kívüli radikális párt tagja, aki nem tudott hozzászólni, beszédét olvasta és ezt a házszabályok tiltották. A román nemzet politikai életét akarta vázolni, de a közbekiáltások miatt elállt a szótól és távozott.

Hosszú beszédet (a parlamenti naplóban három és fél oldalra rúgó szöveget) mondott *Rannicher Jakab* nagyszebeni választókerületi, a Deák-, majd a Szabadelvű párt tagja, ami szinte Erdély történetéről szólt. A beszéd inkább tudományos értekezésnek hatott. Előadásában előszeretettel foglalkozott az erdélyi szászokkal. A törvényjavaslatot elvetette és azt indítványozta, hogy a ház kérje fel a minisztériumot: a legközelebbi országgyűlés elé egy kimerítő, az egész unió-ügyet végleg befejező törvényjavaslatot terjesszen be. Így fejezte be felszólalását: „Erdély Magyarországnak legerősebb bástyája, de egyszersmind leggyengébb oldala. A törvényhozás bölcsességétől függ, hogy mind a kettőt megtámadhatatlanná tegye. Adja Isten, hogy ne annak ellenkezője történjék.”

A hosszú beszéd után az ülést berekesztették, majd délután négy órakor Gajzágó Salamon elnökletével újból megnyitották.

Az első felszóló *Simay Gergely*, Szamosújvár Deák-párti képviselője volt: méltóan emlékezett meg az örményekről, akiknek hazafias magatartásukat semmi nem tudta megingatni. A nagy örmény honatya beszédét illő szóról szóra idézni! Lásd CCCXXX. országgyűlés naplója 241-242. oldalát, a Simay Gergely-Kopp Gusztáv szöveget:

„Az I. Apafi Mihály alatt letelepült örmény szorgos, munkaszerető nép volt. Hamar, már 1791-ben is igazolta ezt. Metropolisát és Ebesfalvát (Erzsébetvárost) az azévi LXI. Törvény szabad királyi városok és taksás helyek közé vette fel, Így rendelkezik a törvény: a karok és rendek, Ő szent felsége kegyes előterjesztésére és Szamosújvár s Ebesfalva örmény községek buzgó kérésére, tekintetbe véve a felséges udvarhoz való hűségüket, valamint a közkereskedelem sikeres előmozdításában tanúsított munkásságukat, és e hazában már évek hosszú során át való állandó megtelepedésüket, jónak látták ezeket a községeket a városi joggal felruházni és a magyar nemzet kebelében létező szabad királyi városok sorába fölvenni, az országgyűlésben a taksás helyek között Gyulafehérvár városa után adván részükre szavazat- és ülésjogot, anélkül, hogy e felvétel következtében a három nemzettől különvált politikai testületként szerepelhetnének, vagy ilyent alkothatnának; hanem mindenben oly tekintet alá jöjjenek, mint a magyar nemzet kebelében létező többi szabad királyi városok és ezekkel egyenlő terheket hordjanak, egyenlő jogokat élvezzenek és a köztörvényekhez s az Approb. Const. III. r. 81. c.-nek a rendelkezéséhez alkalmazkodjanak, és ama kiváltságlevél helyébe, amelyet a polgári jog elnyerése előtt eszközöltettek ki, kérjenek Ő szent felségétől e törvénycikkely tartalmának megfelelő új kiváltságlevelet.” Kopp Gusztáv nagyszombati kerületi képviselő hozzászólásában ismételte a korábban elhangzottakat, történelmi visszatekintést adott a két hon viszonyairól s úgy vélekedett, hogy az elfogadásra váró törvényjavaslat a kötelező ígéreteknek nem felel meg: semmi részletet sem szabályoz, így Rannicher képviselő indítványát fogadta el, azaz elvetette a törvénytervezetet.

(folytatjuk

)

Erzsébetvárosi mozaik

Búcsújárás, I.

"A búcsújárás kedvez a településnek, hiszen lakói kegyeszerárusítással, szállásadással egészíthetik ki jövedelmüket." (Idézet egy napilapból.)

Kérem az Olvasót, ne botránkozzék meg, ha Erzsébetváros (és a búcsújárások) révén anyagelvű, merkantilista idézettel kezdem.

Mert az, aki részt vesz az erzsébetvárosi örmény katolikus templom búcsúján, augusztus 15-én, esetleg máskor látogat el az örmény alapítású, erdélyi kisvárosba és templomába, annak bizony az emlékezésen, áhítaton és fölemelő vallási élményen túl - ha őszinte - igenis, egyfolytában eszébe jut a pénz.

Illetve, a pénz hiánya.

Erzsébetváros, I.

"Rendezett tanácsú város, szabad királyi város címmel Kis-Küküllő vármegyében, a Nagy-Küküllő partján, 4408 lakóval (1910), kik felerészben magyarok, felerészben németek, oláhok és örmények." (Révai Nagy Lexikona, 1912)

A "rendezett tanácsú" város mai szóval önkormányzatot jelent. Három törvény (1870:42, 1871:18 és 1886:22) alapján a rendezett tanácsú város a korábbi mezővárosokból és szabad királyi